

LAKIVALIOKUNNAN LAUSUNTO 16/2011 vp

Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi (oikeus avustajaan rikosoikeudellisissa menettelyissä ja pidätetyn oikeus yhteydenpitoon)

Suurelle valiokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunnan puhemies on 16 päivänä syyskuuta 2011 lähettänyt valtioneuvoston kirjelmän eduskunnalle ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi (oikeus avustajaan rikosoikeudellisissa menettelyissä ja pidätetyn oikeus yhteydenpitoon) (U 32/2011 vp) käsiteltäväksi suureen valiokuntaan ja samalla määrännyt, että lakivaliokunnan on annettava asiasta lausuntonsa suurelle valiokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- erityisasiantuntija Kirsi Pulkkinen, oikeusministeriö
- poliisitarkastaja Heidi Kankainen, sisäasiainministeriö
- rikoskomisario Jari Pynnönen, Helsingin poliisilaitos
- asianajaja Jouko Pelkonen, Suomen Asianajajaliitto.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat antaneet

- Helsingin käräjäoikeus
- Valtakunnansyyttäjänvirasto.

VALTIONEUVOSTON KIRJELMÄ

Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi

Euroopan komissio on 8 päivänä kesäkuuta 2011 tehnyt ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi oikeudesta avustajaan rikosoikeudellisissa menettelyissä ja pidätetyn oikeudesta yhteydenpitoon (KOM(2011) 326 lopullinen).

Direktiivillä määritettäisiin epäillyn tai syytetyn oikeutta avustajaan ja pidätetyn oikeutta yhteydenpitoon koskevat vähimmäisvaatimuk-

set, joita olisi sovellettava rikosoikeudellisissa menettelyissä koko Euroopan unionin alueella.

OSA-neuvosto hyväksyi marraskuussa 2009 päätöslauselman etenemissuunnitelmasta, jonka mukaan Euroopan unionin tasolla on toteutettava toimenpiteitä epäillyn tai syytetyn etenemissuunnitelmassa lueteltujen prosessuaalisten oikeuksien vahvistamiseksi rikosoikeudellisissa menettelyissä. Direktiiviehdotus oikeudesta avustajaan ja pidätetyn oikeudesta yhteydenpi-

toon on yksi tässä etenemissuunnitelmassa tarkoitetuista toimenpiteistä.

Valtioneuvoston kanta

Valtioneuvosto suhtautuu ehdotukseen lähtökohtaisesti myönteisesti. Rikosprosessuaalisilla oikeusturvatakeilla lisätään jäsenvaltioiden luottamusta toistensa järjestelmiin ja sitä kautta luodaan paremmat edellytykset tuomioiden ja päätösten vastavuoroiselle tunnustamiselle. Valtioneuvosto suhtautuu myönteisesti siihen, että unionin tasolla luodaan vähimmäissäännöt, joilla turvataan epäillyn tai syytetyn oikeus käyttää avustajaa rikosoikeudellisissa menettelyissä

sekä vapautensa menettäneen henkilön yhteydenpito-oikeus.

Ehdotuksen yksityiskohtia tulee kuitenkin vielä harkita. Direktiivin säännöksissä tulee ottaa huomioon sekä oikeusturvanäkökohdat että rikoksen selvittämisen turvaaminen. Säännösten tulee olla myös tarkoituksenmukaisia ja käytännössä toimivia. Neuvotteluissa tulee pyrkiä siihen, että direktiivin säännöksissä otetaan paremmin huomioon kansallisen järjestelmän erityispiirteet, kuten vapaa todistusharkinta, sekä kansallisten viranomaisten välinen toimivallanjako.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Direktiiviehdotuksen tavoitteena on turvata epäillyn ja syytetyn oikeus käyttää avustajaa rikosoikeudellisissa menettelyissä sekä vapautensa menettäneen henkilön oikeus yhteydenpitoon läheisiinsä ja konsuliviranomaisiin. Tarkoituksena on luoda vähimmäissäännöt, joita noudatettaisiin koko EU:n alueella.

Lakivaliokunta suhtautuu direktiiviehdotukseen lähtökohtaisesti myönteisesti. Yhteiset vähimmäissäännökset parantavat jäsenvaltioiden välistä luottamusta ja edistävät siten päätösten ja tuomioiden vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen toteutumista.

Ehdotuksen mukaan epäillyille ja syytetyille olisi myönnettävä oikeus käyttää avustajaa niin pian kuin mahdollista ja joka tapauksessa a) ennen kuulustelun alkamista, b) toteutettaessa prosessuaalista tai todisteiden keräämistä koskevaa toimenpidettä, johon vaaditaan tai jossa sallitaan henkilön läsnäolo kansallisen lain mukaan, ellei tämä haittaisi todisteiden hankkimista ja c) vapaudenmenetyksen alkamisesta lähtien. Oikeus käyttää avustajaa olisi myönnettävä sellaisena ajankohtana ja sellaisella tavalla, että epäilty tai syytetty kykenee tehokkaasti käyttämään oikeuttaan puolustukseen. Direktiiviehdotuksessa on myös säännös vapaudenme-

netyksestä ilmoittamisesta vähintään yhdelle vapautensa menettäneen nimeämälle henkilölle sekä konsuliviranomaisille. Nämä säännökset vastaavat pitkälti kansallisen lainsäädännön säännöksiä.

Lakivaliokunta kiinnittää erikseen huomiota direktiiviehdotuksen 8 artiklaan, jossa säädetään edellä mainittujen oikeuksien rajoittamisesta. Se eroaa kansallisesta lainsäädännöstä kahdessa suhteessa. Ensinnäkin oikeuksien rajoittamisesta päättää direktiivin 8 artiklan mukaan oikeusviranomainen, kun Suomessa päätöksen tekee esitutkintaviranomainen. Toiseksi oikeuksien rajoittaminen ei direktiiviehdotuksen mukaan olisi mahdollista, vaikka siihen olisi painavia rikosoikeudellisia syitä.

Vastikään hyväksytyssä esitutkinta- ja pakokeinouudistuksessa tarkennetaan sääntelyä, joka koskee oikeutta avustajaan esitutkinnassa. Myös vapautensa menettäneen oikeutta yhteydenpitoon koskeva sääntely on tarkentunut. Kansallisen lainsäädännön lähtökohtana on, että avustajalla on oikeus olla läsnä hänen päämiestään kuulusteltaessa ja että vapaudenmenetyksestä on ilmoitettava vapautensa menettäneen läheiselle tai muulle henkilölle. Jos näiden oikeuksien käyttämisestä voi kuitenkin olla

haittaa esitutinnan suorittamisen kannalta, näitä oikeuksia voidaan rajoittaa.

Valiokunta on hankkinut lisäselvitystä niistä tilanteista, joissa esitutkintaviranomaiset ovat kansallisen lainsäädännön mukaan katsoneet olevan tarvetta lykätä vapaudenmenetyksestä ilmoittamista vapautensa menettäneen lähiomaiselle. Ilmoittamisen lykkääminen on normaali-käytännöstä poikkeava tilanne, jolle pitää olla perusteet. Tällaisia perusteita ovat muun muassa riski takavarikoitavan omaisuuden tai todistusaineiston hävittämisestä, mikä puolestaan vaarantaisi tuloksellisen esitutinnan toteutumisen.

Suomessa esitutkintalain (449/1987) 14 §:n mukaan esitutkintaa johtaa tutkinnanjohtaja. Tutkinnanjohtaja päättää myös useista tutkinnassa käytetyistä pakkokeinoista, kuten pidättämisestä, kotietsinnästä tai takavarikosta, sekä tekee vangitsemisvaatimukset tuomioistuimelle. Poikkeusmahdollisuuksiin liittyvien päätösten siirtäminen 8 artiklan mukaisesti esitutkintaviranomaiselta oikeusviranomaiselle aiheuttaisi valiokunnan saaman selvityksen mukaan huomattavaa viivettä vakavien rikosten esitutkintaan juuri siinä vaiheessa, kun rikoksen selvittämiseen tähtäävät toimenpiteet ovat kiireellisimmässä vaiheessa.

Lakivaliokunta katsoo saadun selvityksen perusteella, että direktiiviehdotuksen 3—6 ar-

tiklan säännöksistä olisi voitava poiketa painavasta rikostutkinnallisesta syystä. Suomen kansallisen lainsäädännön mukaisesti mahdollisuus poikkeamisesta päättämiseen tulisi myöntää myös esitutkintaviranomaiselle.

Lausumia tai todisteita, joita hankittaessa on loukattu epäillyn tai syytetyn oikeutta avustajaan tai poikettu tästä oikeudesta direktiivin säännösten mukaisesti, ei lähtökohtaisesti saisi 13 artiklan mukaan käyttää todisteina häntä vastaan. Kansalliseen lainsäädäntöön ei sisälly vastaavaa todisteiden hyödyntämiskieltoa. Suomen kansallisessa järjestelmässä lähtökohtana on todisteiden vapaa harkinta.

Lakivaliokunta yhtyy valtioneuvoston käsitykseen siitä, että direktiiviehdotuksen yksityiskohtia tulee vielä harkita. Direktiivin säännöksissä tulee sekä ottaa huomioon oikeusturvapäätökohdat ja rikoksen selvittämisen turvaaminen että pyrkiä siihen, että direktiivin säännöksissä otetaan huomioon kansallisen järjestelmän erityispiirteet, kuten vapaa todistusharkinta sekä kansallisten viranomaisten välinen toimivallan jako.

Lausunto

Lausuntonaan lakivaliokunta ilmoittaa,

että se yhtyy asiassa valtioneuvoston kantaan.

Helsingissä 25 päivänä lokakuuta 2011

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Anne Holmlund /kok
 vpj. Lars Erik Gästgivers /r
 Johanna Jurva /ps
 Markku Mäntymaa /kok
 Aino-Kaisa Pekonen /vas
 Jaana Pelkonen /kok
 Arto Pirttilahti /kesk

Kristiina Salonen /sd
 Jani Toivola /vihr
 Kari Tolvanen /kok
 Ari Torniainen /kesk
 Kaj Turunen /ps
 vjäs. Anne Louhelainen /ps.

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Tuula Sivonen.